

Соња С. Леро Максимовић^{1*}

Универзитет у Бањој Луци

Филолошки факултет

Катедра за србистику

<https://orcid.org/0009-0002-0109-7628>

ЈЕЗИК И ТЕРИТОРИЈА: ИНТЕРСЕКЦИОНАЛНОСТ И ПРИМЈЕР ДИСТРИБУЦИЈЕ АУТОРСКИХ ПРАВА ЗА ПРЕВОДЕ²

Уколико узмемо у обзир да интерсекционалност полази од претпоставке како указивање на укрштања различитих карактеристика и димензија вишеструко слојевитих и сложених идентитета отвара простор за сагледавање и проблематизацију облика неједнакости или дискриминације које је, ограничавањем или свођењем на једну димензију, могуће превидјети или погрешно, непотпуно протумачити, онда се управо ово аналитичко средство намеће као једно од врло корисних за разумијевање питања сложеног односа језика и територије, сагледаног у контексту савременог издаваштва као гране креативне индустрије. С тим у вези, у овом раду бавили смо се уочавањем и проучавањем принципа на основу којих се издају лиценце за дистрибуцију ауторских права за дјела која се преводе са страног језика на српски, односно питањем да ли се приликом издавања лиценце за преводе и дефинисања ставки у издавачким уговорима приоритет даје језику или територији или су пак те категорије неодвојиве. Приликом анализе функционисања ових принципа у контексту српског језика у Србији и Босни и Херцеговини, показало се врло корисним сагледати статус српског језика истовремено и на глобалном и на локалном нивоу зарад добијања што потпуније слике о томе како ови механизми условљавају издавачке праксе и како би се потенцијални недостаци могли кориговати и будуће праксе успјешније усмјеравати.

Кључне ријечи: ауторска права, издаваштво, издавачки уговор, интерсекционалност, језик и територија

Уводне напомене

Издаваштво можемо посматрати као један од централних стубова креативне индустрије, чији задаци и циљеви подразумевају не само продукцију и ширење књижевности и знања него и (пре)обликовање културних вриједности, идентитета и наратива. Позиционирање издаваштва у контекст креативних индустрија³ наглашава његов двоструки значај – културни и економски. Издавачка индустрија игра

1 sonja.lero.maksimovic@flf.unibl.org

2 Рад је представљен на конференцији *Језик, књижевност, интерсекционалност 2024*, одржаној на Филозофском факултету Универзитета у Нишу.

3 Креативна економија, у оквиру које се помиње и појам креативне индустрије, подразумева 15 различитих сфера, од оглашавања и архитектуре, преко моде, дизајна и филма, па све до издаваштва (за више детаља в. ТОМАШЕВИЋ 2015: 10).

кључну улогу у дефинисању појединачних културних идентитета и успостављању дијалога између различитих култура, али истовремено доприноси државним економијама. Опстанак и неометан развој издаваштва данас зависи умногоме од могућности прилагођавања свијету моделованом према законитостима глобализације и дигитализације који одликује наглашено увезивање на многоструким нивоима, гдје циркулација идеја и пракси превазилази државне, језичке и уопште културне границе и баријере. Интензиван темпо развоја дигиталних медија и уопште технологије, који нам омогућава увиде у трендове и праксе у различитим крајевима свијета, истовремено подстиче и олакшава ширење интереса за дјелима преводне књижевности, а управо постојање или непостојање интереса за одређеним садржајем условљава и диктира потребу за његовом конзумацијом, односно продукцијом. У том контексту, разумијевање механизма којим се регулишу лиценцирање и дистрибуција ауторских права за преводе од кључне је важности за осигуравање равноправног приступа преводној литератури, подстицање културне размјене, али и неометан развој издавачке индустрије у свим крајевима свијета, с посебним нагласком на оне регије које одликује нешто комплекснија језичка ситуација.

Уочивши важност ове проблематике, у овом раду фокус смо усмјерили на питање односа језика и територије сагледаног у контексту савременог издаваштва као гране креативне индустрије, са циљем уочавања и проучавања принципа на основу којих се издају дозволе за дистрибуцију ауторских права за дјела која се преводе са страних језика на српски. Нека од питања која су била од посебне важности за истраживање јесу сљедећа: (1) Да ли се као основни критеријум приликом издавања лиценце и формулисања уговора истиче језик или територија, или су пак те двије категорије међусобно повезане? (2) Да ли је за потпуније сагледавање актуалне ситуације у вези са дистрибуцијом права неопходно истовремено посматрати српски језик у контексту језика свијета, с једне стране, али и посматрати његов статус у државама у којима се користи као званични језик, с друге стране? (3) Да ли нам ови фактори указују на одређене недостатке у правним и друштвеним оквирима и да ли из њихове анализе можемо ишчитати начине како се ти недостаци могу кориговати и како се даље праксе могу усмјеравати?

У првом дијелу рада, након излагања основних уводних напомена којима смо настојали појаснити важност и контекст истраживања, позабавили смо се и основним теоријско-методолошким поставкама те начинима и разлозима како и зашто уопште уводити појам интерескционалности у поље језика и издаваштва. Наредно поглавље посвећено је основним појмовима који се тичу ауторских права и превода, а у централном дијелу истраживања фокус је стављен на однос ауторских права, језика и територија, и то у виду прегледа и анализе примјера из уговора и уочених тенденција у пракси. У завршном сегменту, представили смо добијене резултате и закључке до којих смо дошли, али и понудили неколико смјерница за даља истраживања која ову тему могу додатно освијетлити из различитих перспектива.

Теоријско-методолошки оквир

Интерсекционалност се наметнула као један од кључних концепата у савременим истраживањима различитих профила, јер омогућава дубље и потпуније

разумијевање složenih односа између многоструких димензија идентитета или појава. Овај приступ, који је у досадашњој литератури концептуализован на различите начине, као оквир, парадигма, концепт или теорија (KARBADO I DR. 2013: 303; KOLINS 2019: 4), показао се нарочито важним у истраживањима која се баве комплексним друштвеним феноменима, јер помаже да се превазиђу и надграде поједностављена, непотпуна или једнодимензионална тумачења, што објашњава откуд то да се темом интерсекционалности баве научници и истраживачи који долазе из различитих области и дисциплина, попут социологије, политичких и здравствених наука, географије, филозофије, антропологије, феминистичких студија, права и тако даље (HANKIVSKI 2014: 1). Како се у литератури наводи, интерсекционалност упућује на то да се интеракције међу различитим сегментима идентитета⁴ дешавају у контексту увезаних система и структура моћи (као што су закони, политике, државне и економске заједнице, вјерске институције, медији), а кроз те процесе стварају се међусобно увезани облици привилегованости и потчињености, при чему те неједнакости никада нису резултат само једног изолованог фактора, већ су посљедица *интерсекције*, укрштања различитих друштвених фактора, односа, моћи и искустава (HANKIVSKI 2014: 2). Дакле, умјесто да се ти елементи анализирају изоловано, интерсекционални приступ препознаје њихову узајамну повезаност и обраћа пажњу на начин како се различити облици неједнакости и дискриминације преклапају и међусобно утичу једни на друге. Међу кључне принципе интерсекционалности убрајају се, између осталих: укрштајуће категорије (*intersecting categories*), засноване на концептуализацији друштвених категорија као елемената који се међусобно укрштају и конституишу једни друге, вишеструка анализа (*multi-level analysis*), која подстиче анализу ефеката на различитим нивоима друштва (од глобалног, преко регионалног, националног до нивоа локалне заједнице и појединца), питање моћи, диверзитет знања и перспектива, питање друштвене правде и правичности, као и отпора (HANKIVSKI 2014: 9–12).

Иако ослањање на теоријски и методолошки оквир који нуди интерсекционалност може на прву дјеловати неуобичајено када је ријеч о бављењу темама које се тичу језика и издаваштва, неколико је фактора који су усмјерили истраживање баш у том правцу. На првом мјесту, чињеница да се, како је претходно поменуто, темом интерсекционалности баве научници који долазе из различитих дисциплина и области те да су својим радом уједно проширили поље интерсекционалности како би се бавили низом питања, друштвених идентитета, односа моћи, правних и политичких система, као и дискурзивних структура. Таква динамична природа произашла из многоструких углова и перспектива отвара простор за примјену и на пољу језика и издаваштва. Даље, при разматрању питања која се односе на језик, често се сусрећу неки од поменутих кључних термина и принципа интерсекционалности, као што су вишеслојна анализа, моћ, вријеме и простор, диверзитет знања и истина, принцип правичности итд. Такође, за стицање што јасније слике о односу језика и територије у контексту издаваштва, интерсекционалност се чини посебно корисном за стицање увида који би могли изостати примјеном приступа

4 Као неки од најчешће навођених елемената слоženih идентитета у литератури се наводе: раса, етничка припадност, пол/род, класа, сексуалност, старост, инвалидитет, миграције, друштвени статус, религија (в. HANKIVSKI 2014: 2).

заснованих на фокусирању на само један сегмент како би се објаснио неки проблем или на више фактора, али који се посматрају без обраћања пажње на њихову интеракцију.

Укључивањем више перспектива, истраживачи могу боље и потпуније разумјети дубинске механизме који обликују друштвене структуре и искуства појединаца. Ово је посебно релевантно у областима попут издаваштва и културне продукције, гдје су питања идентитета и моћи од кључне важности за разумијевање не само тржишних принципа већ и начина на који култура циркулише у глобализованом свијету данас. Интерсекционалност може бити и те како од користи да се однос између различитих друштвених, културних, економских и правних фактора који прате процес издавања и регулисања ауторских права за преводе, анализира на начин који ће укључити више њихових елемената, како на микро, тако и на макро нивоу.

Ауторска права и преводи

Под ауторским правом, према Закону о ауторском и сродним правима Босне и Херцеговине, подразумијева се јединствено право на ауторском дјелу које садржи ауторска морална права, ауторска имовинска права и друга права аутора (чл. 15).

Закон о ауторском и сродним правима наслања се на различите ратификоване међународне конвенције и уговоре, попут Конвенције о оснивању Свјетске организације за интелектуално власништво, Бернске конвенције за заштиту књижевних и умјетничких дјела или Универзалне конвенције о ауторском праву, а истовремено је усклађен са различитим директивама Европске уније, као што су Директива о хармонизацији рокова трајања ауторског и сродних права, Директива о праву препродаје у корист аутора оригиналног примјерка дјела, Директива о провођењу права интелектуалног власништва и Директива о року трајања ауторског и одређених сродних права (VIGNJEVIĆ 2011: 6–7).

Ауторским дјелом, према Закону о ауторском и сродним правима БиХ, сматра се „индивидуална духовна творевина из области књижевности науке и умјетности, без обзира на врсту, начин и облик изражавања” (чл. 4, ст. 1), при чему се наводе сљедећи примјери ауторских дјела: писана дјела, говорна дјела, драмска, драмско-музичка и луткарска дјела, кореографска и пантомимска дјела, музичка дјела с ријечима и без ријечи, аудио-визуелна дјела, дјела ликовних умјетности, дјела архитектуре, дјела свих грана примијењених умјетности, графичког и индустријског обликовања, фотографска дјела, картографска дјела те презентације научне, образовне или техничке природе (чл. 4, ст. 2). Односно, према Закону о ауторском и сродним правима Србије, ауторско дјело је „оригинална духовна творевина аутора, изражена у одређеној форми, без обзира на његову уметничку, научну или другу вредност, његову намену, величину, садржину и начин испољавања, као и допуштеност јавног саопштавања његове садржине” (чл. 2). Дакле, као један од кључних фактора у дефинисању ауторског дјела намеће се инсистирање на повезивању идеје и форме.

Термин ауторска права користи се као кровни термин који обједињује ауторска морална, ауторска имовинска и друга права аутора. Ауторска морална пра-

ва, према Закону о ауторском и сродним правима БиХ, односе се на лична правна овлашћења, тј. штите аутора у погледу његових личних и духовних веза с његовим дјелом (чл. 16) – када, како и у којој форми ће се објавити дјело, под којим именом, псеудонимом или неком другом ознаком ће то бити учињено и слично. Према Закону о ауторском и сродним правима Србије, морална права аутора обухватају право патернитета, право на назначење имена, право објављивања, право на заштиту интегритета и право на супротстављање недостојном искоришћавању (чл. 14–18). Ауторска имовинска права, према Закону о ауторском и сродним правима БиХ, „садрже искључиво овлашћење аутора да забрани или дозволи искориштавање свог дјела и примјерака тог дјела, ако овим законом није другачије одређено” (чл. 20, ст. 1). У домет ауторских имовинских права улазе: а) право репродуковања, б) право дистрибуције, в) право давања у закуп, г) право саопштавања јавности, д) право прераде, ђ) право аудио-визуелног прилагођавања и е) право превода (чл. 20, ст. 4).⁵ Према Закону о ауторском и сродним правима Србије, имовинска ауторска права именована су као право на умножавање, право стављања примјерака дјела у промет, право давања примјерака дјела у закуп, право извођења, право представљања, право емитовања и реемитовања, право на јавно саопштавање, право на прилагођавање, аранжирање и другу измјену дјела, право јавног саопштавања (чл. 19–33). Друга права аутора, према Закону о ауторском и сродним правима БиХ, обухватају право на накнаду за давање на послугу, право слијеђења, право за накнаду за приватну и другу властиту употребу, право приступа и предаје дјела (чл. 34–39).

Када је ријеч о другим посебним правима која су махом специфична за издавачку индустрију, она углавном бивају означена као супсидијарна или секундарна права,⁶ наводе се у посебном дијелу уговора, а у њих се убрајају, између осталог, права на електронска издања књига, права на издања у меком повезу, права на аудио-издања, права на драматизацију, права на комерцијалну употребу, права на серијале, али исто тако – што је од суштинске важности за овај рад – права која су на енглеском говорном подручју означена као *foreign rights*, *translation rights* и *territorial rights* (SKOFILD, VOKER 2018: 79). Термин *foreign rights* (страна права), означава право да се дјело објави на оригиналном језику, али на другој територији, термин *translation rights* (права на превод), представља право да се дјело објави на језику који није оригинални, док се термин *territorial rights* (права на територију / територијална права), користи за право да се дјело нађе на одређеним тржиштима у одређеним земљама. Термини *foreign rights* и *translation rights* некада се у пракси не раздвајају, тј. појам *foreign rights* користи се као заједнички термин који обухвата обје ситуације (SKOFILD, VOKER 2018: 84–85).

Како бисмо илустровали ову разлику можемо се послужити следећим примјером. Права на територију (*territorial rights*) користе се у издавачком уговору како би се одмах дефинисало тржиште и територија на којој дјело може бити објављено. Уколико књига која је написана и објављена на енглеском језику у Сједињеним Аме-

5 Свако од ових права дефинисано је и обрађено у засебним члановима 21–33.

6 На енглеском говорном подручју, одјељак уговора који покрива овај сегмент права одређује се као „Derivative Works and Subsidiary Rights”, а може се односити на преводе дјела на стране језике, посебна издања за млађе читаоце, филмске адаптације и томе слично (HER 2018: 6).

ричким Државама треба да се објави и у Великој Британији, такође на енглеском језику, онда се тај процес регулише страним правима (*foreign rights*), а уколико та иста књига треба да буде преведена на француски и објављена у Француској, онда се тај процес регулише правима на превод (*translation rights*). У контексту превода на српски језик, дефинисање територијалних права од суштинске је важности да се одреди да ли права за превод књиге важе за комплетно српско говорно подручје или су ограничена рецимо само за права на српски језик у Србији или само на права за српски језик у Босни и Херцеговини.

Права, језик и територија: примјери из уговора и тенденције у пракси

Документ који служи за регулисање сегмената поменутих у претходном поглављу, као и за сам пренос ауторског права, јесте издавачки уговор, којим се, према Закону о ауторском и сродним правима БиХ „аутор обавезује да пренесе на издавача право на репродуцирање свог дјела штампањем или другим сличним поступком и право дистрибуирања примјерака дјела (право издавања), а издавач се обавезује да дјело на уговорени начин репродуцира и дистрибуира (изда) и аутору за то плати уговорену накнаду” (чл. 85). Издавачки уговор, такође према Закону о ауторском и сродним правима БиХ, мора уредити нарочито 1) врсту преноса права, 2) обим и трајање преноса права, 3) територију важења права, 4) рок за издавање дјела и 5) ауторски хонорар (чл. 86), а може садржати и сагласност за клупско или џепно издање, периодично издавање у наставцима, пренос права превеђења на појединачно одређени језик, као и право издавања преведеног дјела (чл. 85). У Закону о ауторском и сродним правима Србије, наводи се да издавачким уговором „аутор, односно други носилац ауторског права уступа, односно преноси на издавача право на умножавање ауторског дела штампањем, и на стављање у промет тако умножених примерака дела, а издавач се обавезује да дело умножи и стави примерке у промет, као и да за то плати накнаду, ако је уговорена, аутору, односно другом носиоцу ауторског права” (чл. 73), док се као елементи које издавачки уговор садржи, пред оних садржаних у члану 73, наводе следећи: рок за предавање рукописа или оригиналног примјерка дјела издавачу, рок у којем издавач треба да крене са пуштањем дјела у промет, број издања, висина тиража једног издања, рок у којем издавач, након распродатог једног тиража, мора пустити у продају наредни, изглед и техничка опрема (чл. 76).

Однос између ауторских права, језика и територије посматраћемо управо на примјерима доступним у издавачким уговорима како бисмо добили увид у тенденције које се затичу у пракси. У анализу смо укључили двадесет уговора за преводе са различитих страних језика на српски,⁷ уз напомену да су сви настали у периоду претходних пет година. Сви уговори садрже ставку која се односи на језик на који се дјело које је предмет уговора преводи, али оно по чему се разликују јесте начин на који се уводи и рјешава питање територије. У складу с тим различитим начинима, анализиране уговоре можемо класификовати у следеће групе: (1) питање језика и територије дефинише се у оквиру једне тачке уговора, (2) питање језика и територије дефинише се у одвојеним тачкама уговора, при чему се на почетку

7 Ријеч је о преводима са енглеског, италијанског, њемачког, шпанског, француског, норвешког, руског и пољског језика.

назначи језик на који се дјело преводи, а потом се у једној од наредних тачака дефинише и територијална одредница. У наставку прилажемо примјере исјечака из једне и друге групе уговора:⁸

[I] Subject to the terms and conditions herein set forth, the Seller hereby grants to the Buyer the sole and exclusive license to publish the Work in **Serbian language** and to manufacture, publish, and sell copies of the translation in **print and electronic** formats throughout the **World**.

Приказ 1. Примјер уговора прве групе

1. RIGHTS CONVEYED

Proprietor grants and assigns to Publisher, who accepts, the exclusive right to translate the Work into **Serbian language** and the exclusive right to print, publish, and sell such translation in volume form as well as to publish it in e-book form.

4. TERRITORY

Proprietor grants to Publisher the right to print, publish and sell the translated Work throughout the following territories: **Worldwide**.

Proprietor reserves the right to sell and/or assign to third parties the edition of the Work covered by this contract in **Spanish** language and in any language except in **Serbian** language, without any restriction to territories, price, or quantity.

Приказ 2: Примјер уговора друге групе

Приказ 3: Начин дефинисања језика и територије: заједно или одвојено

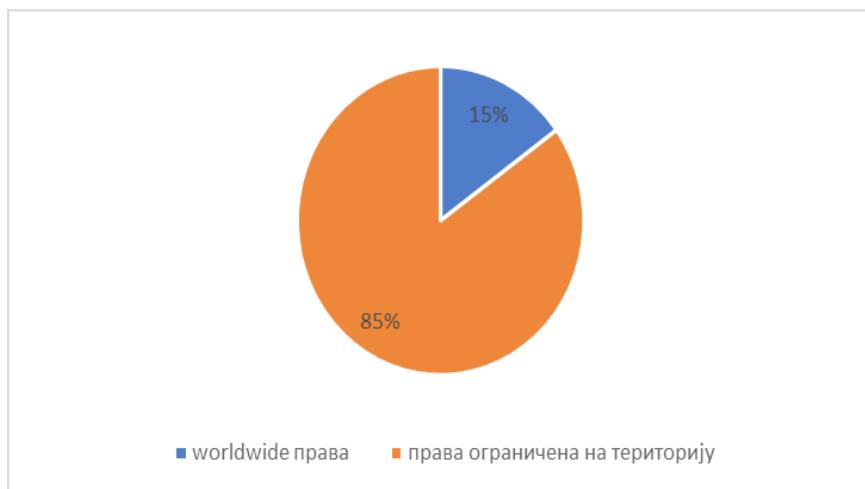
Подјелу је могуће извршити и на основу тога како се територија ограничава и именује, гдје разликујемо двије групе случајева: (а) права се дају за одређени језик на нивоу свијета, тј. за глобалну дистрибуцију (*worldwide*) и (б) јасно су назначене територије за које права вриједе. Претходно приложени примјери (Приказ 1 и 2) илуструју уједно први случај, а у наставку (Приказ 4) достављамо и један примјер који би одговарао другом случају.

⁸ Из уговора су изостављени било какви повјерљиви подаци, а у исјечцима су задржани искључиво они елементи који се односе директно на тему истраживања, тј. тачке којима се регулише питање језика и територије.

1. The Author hereby grants to the Publisher the exclusive license to translate, print, publish, distribute and sell the Work in volume form and electronic book, in accordance to the terms of this Agreement in the Serbian language in the territory of Bosnia and Herzegovina.

Приказ 4: Примјер назначеног ограничења територије

У анализираним уговорима, свега је 15% примјера који би припали овој другој групи, а у њима се као територије за превод на српски језик јављају или Србија и Босна и Херцеговина или само Босна и Херцеговина.

Приказ 5: Ограничење права на територију у уговорима

Важна поставка од које крећемо у овом истраживању, а која се надовезује на претходно поменућу потребу за укључивањем више различитих димензија и фактора у анализу, као и њихово међусобно укрштање, на чему интерсекционалност као идеја почива, јесте да дефинисање везе између права, језика и територије није одређено само лингвистичким, географским или културолошким факторима него и економским. Два су основна начина на која издавачи производе приход – на првом мјесту ту је продаја издања у одређеним форматима (физички примјерци књига у тврдим или меким повезима или продаја електронских верзија књига), а на другом мјесту је производња прихода путем издавања лиценци другима да употребљавају дјело на одређени начин, што би подразумевало продају права за филмске или телевизијске адаптације или продају права за преводе (SKOFILD, VOKER 2018: 77). Како бисмо детаљније појаснили посљедњу ставку, представићемо у овом дијелу укратко процес куповине, тј. продаје права.

За продају права може бити задужен или сам аутор, у случају да су права на њему или њој, издавач који је објавио књигу и на којег су издавачким уговором пренесена права, или посебна агенција која је задужена за куповину и продају права и која заступа аутора. Та страна, било да је ријеч о аутору, издавачу или агенцији, може комуницирати директно са страним издавачем или са другом агенцијом

или подагенцијом задуженом за неку одређену регију, која ће даљу комуникацију с финалним издавачем, тј. оним који купује права, преузети на себе. Прва фаза комуникације подразумијева корак преговарања са носиоцем права, гдје се дефинишу услови под којима ће се извршити пренос права на новог носиоца, тј. издавача који планира да објави превод дате књиге. Уколико и једна и друга страна буду задовољне условима, слиједи формулисање уговора, који прецизира права и обавезе и једне и друге стране. Неки од кључних елемената уговора које је неопходно дефинисати прије било каквих даљих корака јесу: територијална права (на којој територији важи лиценца), језичка права (на који језик се дјело преводи), накнада за лиценцу (финансијски услови, који подразумијевају дефинисање износа аванса и процента од продаје), рокови (временски оквир у којем превод треба да буде завршен и објављен). Након потписивања уговора, врши се формални пренос права на издавача, а уговорена сума се исплаћује носиоцу права у складу с условима који су назначени у уговору. Након превода, објављивања и дистрибуције, прати се продаја датог наслова, уз периодичне исплате договореног процента од продаје до истека уговора, након чега уговор или престаје с важењем или може бити обновљен, у складу с интересима и једне и друге стране.

Зашто је у уговору толико важна ставка која се односи на дефинисање језика и територије и како она појашњава утицај економских фактора на цијели овај процес? И у овом случају ћемо се ослонити на примјер који то може илустровати. У литератури се у вези с овим случајем неријетко наводе примјери куповине права за шпански, кинески или француски језик. Ако агенција продаје права за шпански језик, пошто је ријеч о језику који се користи у више земаља широм свијета, настојаће да то ограничи рецимо само на територију Шпаније умјесто давања права за шпански која важе широм свијета, тј. права за глобалну дистрибуцију на шпанском језику (тзв. *worldwide* права), јер тако остаје могућност за продају права за исти наслов и за Хиспанску Америку. На сличном је трагу и примјер за кинеско тржиште, гдје агенти настоје ограничити продају на Кину, како би могли продати права за исти наслов и за Хонгконг, или настоје прецизирати и писмо у уговорима, јер би у супротном издавач могао објавити наслов и на пинјину (*pinyin*) и на традиционалном кинеском писму и на поједностављеном (за више детаља у вези с овим двама примјерима в. TEDJASUKMANA 2009: 11–12). На истом трагу је и потенцирање одвајања права за француске наслове, односно наслове који се преводе на француски језик, на Француску и Канаду (NAVOTKA 2014). Поновљена продаја права за исти наслов и те како одговара агенцији, јер начин пословања највећег броја агенција заправо подразумијева фиксни проценат од продаје права који се креће између 6 и 20%, а у највећем броју случајева износи 15% (о процентима агенција в. TEDJASUKMANA 2009: 1; FRIEDMAN 2024). Страна која продаје права – агенти и издавачи – често наводе како се прије одлучују за одвојене продаје права за посебна тржишта јер различити издавачи имају више или мање успјеха на различитим тржиштима (NAVOTKA 2014), што би значило да је вјероватније да ће наслов који је преведен на француски за тржиште Канаде боље проћи ако се прода неком канадском издавачу који је ту активно присутан него што би прошао да су се сва права продала издавачу из Француске који би онда могао вршити дистрибуцију и у Кана-

ди. С друге стране, наводи се и неколико издвојених примјера гдје је боље продати сва права једном издавачу – када издавач-купац предложи посебно високу понуду, када има заиста јако присуство и утицај на свим тржиштима гдје ће се књига наћи, када нема других заинтересованих купаца или када издавач-купац инсистира на томе да ће права купити искључиво ако је ријеч о *worldwide* понуди (NAVOTKA 2014).

Када овај примјер пренесемо на подручје права за српски језик, сагледано из перспективе издавача из Републике Српске, БиХ, који купују права за српски језик, можемо се суочити са неком од следећих ситуација:

- 1) Издавач из БиХ купује права за превод неког дјела на српски језик по уговору којим су та права ограничена територијално на БиХ;

У овом случају, права за исти наслов за српски језик остају слободна за друге територије, што значи да их може купити и издавач из Србије. Узимајући у обзир актуалне тржишне праксе, које су условљене просторном, али и језичком, културном и економском блискошћу ових земаља, то за посљедицу има два могућа исхода за издаваче у БиХ:

а) везаност и ограничење на мање тржиште, а самим тим и мањи тираж (издавач планира дистрибуцију својих издања на српском језику само у оквирима тржишта БиХ);

б) јављање различитих издања на истом тржишном простору (на истом тржишту могу се јавити издања истог наслова која су објавили издавачи из БиХ и издавачи из Србије).⁹

Везаност и ограничење на мање тржиште, које је, на првом мјесту, условљено бројем становника, а потом и њиховим финансијским стањем, за собом повлачи и потребу за штампањем мањег тиража. Такође, јављање више издања истог наслова различитих издавача значи да ће купци бити стављени пред избор за које од тих издања да се одлуче, што значи да ће коначна збирна продаја једног издања бити неминовно мања, што опет посљедично доводи до потребе за мањим тиражима, а мањи тираж значи не само мању добит за издавача већ и ограничену могућност исплате ауторског хонорара, јер се он рачуна као проценат од објављених/продатих примјерака, али и потребу да се губици проузроковани недостатком већег тиража надокнаде дизањем цијене коначног производа, што, даље, издавачима смањује конкурентност на тржишту и уводи их у један зачарани круг у којем је тешко постићи одрживост пословања на дуже стазе.

- 2) Издавач из БиХ купује права за глобалну дистрибуцију на српском језику;

У овом случају, није могуће да се права продају истовремено и за појединачне територије, тако да издавач има ексклузивно право на објављивање датог наслова на српском језику и након тога могућност дистрибуције на одабраним/доступним тржиштима. Ако је у првој ситуацији ограничење територије имплицирало потребу за мањим тиражем, која даље за собом повлачи потребу за дизањем цијена и смањење конкурентности на тржишту, овдје се доступно тржиште проширује, ја-

9 Близина ових тржишта и неједнакост у степену развијености за посљедицу има то да долази до специфичног обликовања продајних канала, гдје ће књиге издавача из Србије бити у много већој мјери доступне у књижарама у Републици Српској него што је то случај у обрнутој ситуацији.

вља се оправдана потреба за већим тиражима, што издавачу омогућава дефинисање ниже коначне цијене и омогућава већу конкурентност на тржишту. Иако права за глобалну дистрибуцију могу бити скупља, издавачима се проширењем тржишта отвара и више могућности за дистрибуцију, односно повећање прихода, чиме се првобитна инвестиција може лакше оправдати.

Важно је напоменути и то да иако се илустроване ситуације са шпанским / кинеским / француским / енглеским језиком, с једне стране, те ове са српским језиком, са друге, могу подвести под исти сценарио, постоје неке значајне разлике а тичу се величине језика, односно говорног подручја које језик покрива, односно тржишта које то говорно подручје прати. Када говоримо о српском језику, говоримо у контексту много мањег говорног подручја и сходно томе много мањег тржишта, гдје било какве додатне рестрикције, попут ових које би се односиле на додатна ограничења територија, драстично смањују тираже, свдећи их на изузетно мале цифре (у неким случајевима говоримо о тиражима од 100, 200 или 300 примјерака по једном издању). Такође, неопходно је узети у обзир и географски фактор и удаљеност појединих територија које покрива сваки језик, јер од блискости тржишта зависи и вјероватноћа мијешања више различитих издања. Ове ставке је важно имати на уму када се упоређују праксе регулисања права на преводе у различитим земљама свијета, што потврђује почетну хипотезу да је за потпуније разумијевање ове проблематике на српском језику потребно укључити не само различите факторе – језичке, правне, географске, економске – већ и настојати истовремено сагледати српски језик на локалном нивоу (са свим његовим сложеностима у оквирима БиХ), али и на глобалном, узимајући у обзир мјесто које српски језик заузима у контексту језика свијетâ, величину говорног подручја које обухвата и тржиште које је тим говорним подручјем одређено.

Закључна разматрања

Истражујући начине регулисања ауторских права у оквиру издавачких уговора који се издају за преводе са страних језика на српски, у овом раду настојали смо скренути пажњу на важност категорија језика и територије, као и њихову нераскидиву међусобну везу, полазећи од постулата интерсекционалности као теоријско-методолошког оквира који препознаје важност посматрања узајамне повезаности и укрштања цијелог спектра елемената једног сложеног феномена. У раду смо анализирали двадесет издавачких уговора насталих током претходних пет година и идентификовали двије основне праксе дефинисања категорија језика и територије, било да се то чини у оквирима једне или више различитих тачака – издавање уговора за глобалну дистрибуцију и издавање уговора с назначеном територијалном рестрикцијом.

У раду смо детаљније разрадили поједине аспекте ових двију пракси на примјеру рада издавача у БиХ који купују права за превод на српски језик, гдје су се издвојиле двије ситуације – куповина права за српски језик за територију БиХ и куповина права за глобалну дистрибуцију на српском језику. Навођењем директних и индиректних посљедица једног и другог сценарија, настојали смо показати да процес регулације ауторских права у издавачким уговорима зависи од укрштања низа језичких, културних, територијалних и економских фактора и да је за потпуно

разумијевање ове проблематике и схватање позадине која стоји иза тренутно присутних пракси неопходно укључити сазнања из различитих сфера: језичке политике, правних регулатива, пословне стратегије, финансијске одрживости и исплативости, као и да је неопходна примјена вишеструке контекстуализације, при чему праксе које се вежу за одређена говорна подручја – посебно она са усложњеном језичком ситуацијом – морамо посматрати и на локалном и на глобалном нивоу, имајући у виду да мањи језик и мање тржиште, као резултат неуједначених односа моћи, заузима маргинализовану позицију.

Један од циљева овог рада свакако је било скретање пажње на важност издаваштва као гране креативне индустрије и постављање темеља за потенцијална будућа истраживања у различитим дисциплинама која би се могла усмјерити на бављење искуствима издавача у вези с различитим моделима преговарања о правима за преводе, бављење компаративном анализом правних система и унапређење правних оквира за регулисање ауторских права у земљама региона, утицај дигитализације и електронских издања на потенцијалне измјене модела пословања и начина регулисања права у издаваштву, да наведемо само неке од могућих смјерница. Колико год да је за оптимизацију пословних одлука у издаваштву неопходно усклађивање језичких, културних, територијалних и економских фактора, потребно је истовремено подстицати истраживања у различитим областима која све те факторе могу освијетлити из различитих перспектива и тиме усмјерити и побољшати даље праксе.

Цитирана литература

- FRIEDMAN 2024: FRIEDMAN, Jane. *How to Find a Literary Agent for Your Book*. < <https://jane-friedman.com/find-literary-agent/> > 5. 9. 2024.
- HANKIVSKI 2014: HANKIVSKY, Olena. *Intersectionality 101*. The Institute for Intersectionality Research & Policy, SFU. 2014.
- HER 2018: HERR, Melody. „The Rights Provisions of a Book Publishing Contract”. *Journal of Librarianship and Scholarly Communication*, 6 (1), str. 1–13, doi: <https://doi.org/10.7710/2162-3309.2273>
- KARBADO I DR. 2013: CARBADO, Devon, CRENSHAW, Kimberlé Williams, MAYS, Vickie, TOMLINSON, Barbara. „Intersectionality: Mapping the Movements of a Theory”, *Du Bois Review*, 10:2 (2013), str. 303–312.
- KOLINS 2019: COLLINS, Patricia Hill. *Intersectionality as Critical Social Theory*. Durham, London: Duke University Press. 2019.
- NAVOTKA 2014: NAWOTKA, Edward. „World Rights vs. Territorial Rights: What Are the Advantages?” *Publishing Perspectives*. <<https://publishingperspectives.com>> 10. 9. 2024.
- SKOFILD, VOKER 2018: SCHOFIELD, Brianna, WALKER, Robert Kirk (ur.). *Understanding and Negotiating Book Publication Contracts*. Berkley Law University of California: Authors Alliance. 2018.
- TEDJASUKMANA 2009: TEDJASUKMANA, Justine. *The Way a Literary Agency Deals With Foreign Rights*. Pace University, Dyson College of Arts and Sciences, 2009.
- TOMAŠEVIĆ 2015: TOMAŠEVIĆ, Nives, *Kreativna industrija i nakladništvo*. Zagreb: Ljevak, 2015.

VIGNJEVIĆ 2011: VIGNJEVIĆ, Lidija (pr.). *Autorsko i srodna prava u Bosni i Hercegovini*. Institut za intelektualno vlasništvo Bosne i Hercegovine, 2011.

Zakon o autorskom i srodnim pravima, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 63/10.

Zakon o autorskom i srodnim pravima, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 104/2009, 99/2011, 119/2012 i 29/2016. [orig.] *Закон о ауторском и сродним правима*, Службени гласник Републике Србије, бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012 i 29/2016.

Sonja S. Lero Maksimović

LANGUAGE AND TERRITORY: INTERSECTIONALITY AND THE COPYRIGHT DISTRIBUTION FOR TRANSLATIONS

Summary

This paper explores the regulation of copyright within publishing agreements, with a special focus on territorial and language rights for the translation of foreign works into Serbian. It examines twenty publishing contracts from the past five years, identifying two primary practices for defining language and territory in contracts: (1) the rights granted for a specific language worldwide, and (2) the rights granted for a specific language with a territory restriction. Case examples illustrate the common strategy of selling rights for specific territories or languages to optimize profits. The paper further discusses the challenges faced by publishers in Bosnia and Herzegovina when acquiring rights for the Serbian language, analyzing two scenarios: limiting rights to the territory of BiH and acquiring global rights for the Serbian language. Both approaches highlight the advantages and disadvantages of different business strategies concerning market size, print runs, and final retail prices. The paper concludes that aligning linguistic, cultural, territorial, and economic factors is crucial for optimizing business decisions in publishing, particularly in small markets like Bosnia and Herzegovina and Serbia.

Keywords: copyright, publishing, publishing contract, intersectionality, language and territory.